
ΟΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΥ

Ο χώρος της Αττικής είναι γεμάτος από μνημεία που εκπροσωπούν όλες τις ιστορικές περιόδους στη μακραίωνη πορεία της. Οι περισσότερο όμως άγνωστες παραμένουν χωρίς αμφιβολία, η βυζαντινή περίοδος και η εποχή της Τουρκοκρατίας.

Αυτής της εποχής, σώζεται ένα πλήθος από ταπεινά σε μέγεθος όμοια κτίσματα. Αυτά έχουν κτιστεί με αγάπη πίστη και μεράκι από άγνωστους τεχνίτες, που κατάφεραν να τους δώσουν ζωή σμίγοντας παλαιότερα με σύγχρονα τους στοιχεία με μια ζηλευτή αρμονία.

Η ύπαρξη αυτών αποδεικνύει ακόμα την πίστη και την προσήλωση των απλών κατοίκων στην κληρονομιά τους, και ταυτόχρονα την οικονομική δυσκολία που περνούσε η περιοχή στους χρόνους εκείνους.

Τα Καλύβια Χασάς, όπως ονομάζονταν ο σημερινός Ασπρόπυργος, βρίσκονται στα δυτικά της Αττικής, μέσα στο Θριάσιο πεδίο.

Η ονομασία Καλύβια δηλώνει ότι στην περιοχή υπήρχαν μικρά αγροτικά κτίσματα, απαραίτητα στους καλλιεργητές για τη γεωργική εκμετάλλευση της περιοχής. Ταυτόχρονα ο προσδιορισμός της Χασάς φανερώνει ότι ανήκαν στο γνωστό χωριό της Χασάς.

Από τις εκκλησίες του Ασπρόπύργου, η Αγία Μαρίνα, ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και ο Άγιος Ιωάννης ο Νηστευτής φαίνεται ότι έχουν κτιστεί κατά προσέγγιση, με διάφορα σε κάθε περίπτωση κριτήρια, τον 16ο -17ο αι.

Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος

Είναι γνωστή εκκλησία του παλαιού νεκροταφείου στα ανατολικά του Ασπρόπύργου (φ.1). Σήμερα ο χώρος γύρω της έχει διαμορφωθεί σε περιοχή πρασίνου. Είναι μονόχωρη δρομική, με εσωτερικές διαστάσεις χωρίς την κόγχη 5,65 m μήκος και 2,96 m πλάτος. Το εμβαδόν της 16,72 m².

Στον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο έχουμε μια σειρά από μεμο-

(1)

(2)

νωμένες εικόνες, σίγουρα στις ίδιες θέσεις που σήμερα είναι ασβεστωμένες θα υπάρχουν και άλλες, που φέρουν επάνωμες δεήσεις χρονολογημένες το 1700. Πρέπει να τονιστεί ότι είναι η μοναδική εκκλησία στο χώρο του παλιού χωριού των Καλυβιών. Στον περίγυρό της δημιουργήθηκε το πρώτο νεκροταφείο, κατά παράδοση, του χωριού.

Η δέηση, η παράκληση, η ικεσία κάποιου με προσφορά, το κόστος κατασκευής εικόνας και ζητούμενο τη μεσιτεία προς το θείο, είναι στοιχείο γνωστό από την παλαιοχριστιανική ακόμη εποχή. Τέτοιες δεήσεις απαντούν σ' όλες σχεδόν τις εκκλησίες της τουρκοκρατίας. Όμως τέτοιο πλήθος δεήσεων σε εκκλησία οπωσδήποτε δεν είναι κάτι το συνηθισμένο.

(3)

Όμως ξεχωριστή σε μέγεθος και χαρακτήρα εκκλησία σ' έναν οικισμό θεωρείται ότι είναι συνήθως η ενοριακή, που πολλές φορές τη κτίζουν και την τοιχογραφούν με συνεισφορές.

Φυσικά για να έχουμε ενοριακή εκκλησία πρέπει να υφίσταται και οικισμός. Και αυτό είναι το σημαντικότερο στοιχείο που προκύπτει από τη μελέτη των εκκλησιών του χώρου. Ότι κατά το 1700 στα Καλύβια υπάρχει οικισμός, όχι καθαρά αγροτικού χαρακτήρα αλλά ίσως εποχικός, δηλαδή περισσότερο μόνιμος. Σίγουρα όμως όχι πλήρως διαμορφωμένος και αυτόνομος.

Το ότι υπήρξε σύγχρονα και νεκροταφιακός δεν πρέπει να μας παραξενεύει. Συνηθίζεται σε μικρούς οικισμούς, κατ' οικονομίαν, οι ενοριακοί να είναι και νεκροταφιακοί.

Πρέπει να επισημάνουμε ακόμη ότι ο ίδιος ζωγράφος δουλεύει και τις εικόνες του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή, το 1701. Εδώ οι δεήσεις αναφέρουν δύο αδέρφια, τον Δημή-

τριο και Γεώργιο Λιόση. Η οικογένεια των Λιόσηδων είναι επίσης από τις πιο παλιές και πλούσιες του χωριού, με πολλούς κλάδους στα χωριά της Αττικής και φυσικά στη Χασιά.

Άγιος Ιωάννης ο Νηστευτής

Νοτιοανατολικά του Ασπροπύργου περίπου 2 χιλιόμετρα, στο δρόμο προς Αθήνα, στη θέση ανάμεσα Στεφάνι και Μούλκι στα δεξιά, βρίσκεται μισοχωμένη η μονόχωρη δρομική σταυρεπίστεγη εκκλησία του **Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή** (φ. 4,5,6).

(4)

Ο χώρος που είναι κτισμένη θεωρείται κατά παράδοση και από νεότερα έγγραφα ως τσιφλίκι του Σρεφάν πασά, γι' αυτό λέγεται η περιοχή Στεφάνι, ενώ ψηλά στην πλαγιά υ-

πάρχουν τα ερείπια των υποστατικών του. Είναι άγνωστο πότε περιήλθε στην κατοχή του το τσιφλίκι. Όμως, αν δεχτούμε ότι η ανέγερση της εκκλησίας τοποθετείται στα τέλη του 16ου αι., είναι σίγουρο ότι η προσάρτηση του τσιφλικιού στον Στεφάν πασά έγινε αργότερα. Γιατί δεν είναι δυνατόν μέσα σε τσιφλίκι Τούρκου πασά να κτιστεί εκκλησία. Έτσι θέτουμε ως πιθανότερο χρονικό όριο της δημιουργίας του τσιφλικιού, ή το σωστότερο του οικισμού, τις αρχές του 17ου αι.

Η εκκλησία ανήκει στον ναοδομικό τύπο που πρώτος ο Γ. Λαμπράκης ονόμασε «σταυρεπίστεγο», ονομασία που επικράτησε και διεθνώς. Ο τύπος αυτός που συναντάται, από τον 13ο μέχρι και τον 18ο αι. με μία ιδιόμορφη γεωγραφική εξάπλωση στον ελλαδικό χώρο, θεωρείται από τους νεότερους ερευνητές σχεδόν αποκλειστικά ελληνικός με πιθα-

(5)

νή πατρίδα την Πελοπόννησο, σε αντίθεση με τη γνώμη των παλαιότερων, που θεωρούσαν τον τύπο αυτόν μεσοποταμιακής καταγωγής.

(6)

Τυπολογικά η κάτοψη της εκκλησίας του Αγίου Ιωάννη του Νηστευτή ανήκει στην παραλλαγή των μονόχωρων σταυρεπίστεγων του τύπου Α2. Χαρακτηριστικό στοιχείο της παραλλαγής αυτής είναι ότι οι τοίχοι των μακρών πλευρών εξωτερικά συνεχίζονται αδιάσπαστοι, ενώ εσωτερικά το πάχος τους ελαττώνεται, δημιουργώντας μικρή εσοχή στο τμήμα που αντιστοιχεί στην κάθετη καμάρα.

Χαρακτηριστικό ακόμη είναι ότι στη βάση των τοίχων έχουν χρησιμοποιηθεί μεγάλες πέτρες, πιθανόν για καλύτερη θεμελίωση, για μόνωση και για αντιστήριξη, λόγω του βυθίσματος του κτηρίου στο μαλακό προσχωσιγενές έδα-

φος. Τέλος στην τοιχοποιία διακρίνονται ξυλοδεσιές, οι λεγόμενες μαντώσεις των Βυζαντινών, δηλαδή η παρεμβολή στο κτίσιμο τεμαχίων σκληρών ξύλων για λόγους αντισεισμικής προστασίας. Στην περίπτωση του Αγίου Ιωάννη υπάρχει ένας ακόμη σημαντικός λόγος ύπαρξής του: το μαλακό προσχωσιγενές έδαφος. Η ύπαρξη των μαντώσεων προστατεύει και από τα πιθανά «καθίσματα» των τοίχων. Εξωτερικά οι αμφικλινείς στέγες καλύπτονται με τα λεγόμενα βυζαντινού τύπου σύγχρονα κεραμίδια. Δυστυχώς δεν διασώζονται στοιχεία από την αρχική κεράμωση.

Η κατασκευή αυτή είναι επηρεασμένη από τις αντίστοιχες αιγαιοπελαγίτικες μορφές, όπως άλλωστε και τα δωματοσκέπαστα καμαρόσπιτα της Ελευσίνας των Μεγάρων, και μας δίνει μια ενδιάμεση εκφυλισμένη μορφή ανάμεσα στους σταυρεπίστεγους της ηπειρωτικής Ελλάδας και στους επιτεδόστεγους σταυρεπίστεγους των Κυκλάδων.

Όπως φαίνεται από τις σωζόμενες τοιχογραφίες, η εκκλησία πρέπει να ήταν κατάγραφη. Η εξέταση όμως των τοιχογραφιών αυτών παρουσιάζει μικρά προβλήματα χρονολόγησης, γιατί από τις σωζόμενες τοιχογραφίες λίγες είναι ευδιάκριτες. Από τις υπόλοιπες διακρίνεται μόνο ο προπλάσμος, ενώ άλλες καλύπτονται από παχύ στρώμα καπνιάς. Ακόμη, πρέπει να σημειώσουμε το ασβέστωμα σημαντικού μέρους από την τελευταία κάτω ζώνη. Τέλος το Σεπτέμβρη του 1989, τις ψέκασαν όλες με βερνίκι για να είναι περισσότερο εμφανίσιμες.

Το σύστημα διακόσμησης που ακολούθησαν οι ζωγράφοι, γιατί η εικονογράφηση έγινε σε δύο φάσεις, είναι η κα-

τά παράλληλες οριζόντιες ζώνες διάταξη. Οι θέσεις των παραστάσεων είναι δογματικώς οριζόμενη. Έτσι, στην κόχη του ιερού ιστορείται η πλατυτέρα των Ουρανών. Από κάτω οι Ιεράρχες και ο Μελισμός. Στην καμάρα του ιερού η Ανάληψη, στο μέτωπο της κόγχης ο Ευαγγελισμός και το Άγιο Μανδήλιο. Στον χώρο της Πρόθεσης ο διάκονος Στέφανος και στο βορινό τοίχο το όραμα του Πέτρου Αλεξανδρείας. Αντίστοιχα στο Διακονικό ο διάκονος Φίλιππος και στο νότιο τοίχο ο Άγιος Νικόλαος ευλογών.

Για την καταχώριση συνεργάστηκαν οι:
Βασιλική Οικονόμου, φυσικός
Αναστασία Βλάχου
Κυριακή Κούλη
Ευαγγελία Μπαλτατζόγλου
Ιωάννα Τρόκα
Τσίκο Οργκέστ